

Аштархонийлар сулоласининг учинчи вакили Имомкулихон (1611-1642) хукмронлик даври давлат ҳокимиятининг бир оз бўлса-да кучайиши, сиёсий барқарорликнинг ўрнатилиши, ўзаро ички низоларга чек қўйилиши билан изоҳланади. Унинг даврида Бухорода Лабиховуз, Нодир-девонбеги хонақоси ва мадрасаси, Регистонда Поянда масжиди қурилди.

Имомкулихон Бухоро тахти даъвогарларидан бири, Обивард хукмдори аштархоний Динмухаммадхоннинг катта ўғли эди. Лекин унга тўлиқ ота тарбиясини олиш насиб этмади. XVII аср бошларида Динмухаммадхон Бухоро тахтини қабул қилиш учун Обиварддан Бухорога келаётганда йўлда ўлдирилди. Унга қадар, яъни «қизилбошлар» билан шиддатли жанглар кетаётган пайтда Имомкулихон ўз онаси ва укаси Надрмухаммадхон билан биргаликда Обиварддан Мовароуннахрга жўнатилган эди. XVII асрнинг 10-йилларига қадар Имомкулихон Бухоро хонлиги сиёсий ҳаётига аралашмади. Бу даврда амакилари Бокимухаммадхон (1601-1605), Валимухаммадхон (1605-1611) бирин-кетин мамлакатни бошқаришди. Валимухаммадхон Бухоро тахтини эгаллаб, Шохбек қўқалдошни Балх ноиби этиб тайинлагандан сўнг, қўп ўтмай Имомкулихон ва Валимухаммадхон ўртасида ихтилофлар келиб чиқди ва Валимухаммадхонга қарши фитна тайёрлана бошланди. Чунки Валимухаммадхоннинг Балхдаги ноиби Шохбек қўқалдош Балх ахлига беҳад зулм қилаётган эди. Фитнадан хабар топган Валимухаммадхон Эрон подшоси шох Аббос ҳузурига шошилди ва ундан ҳарбий мадад олиб, жияни Имомкулихонга қарши от сурди. Амакисининг «қизилбошлар» билан тил бириктирганини эшитган Имомкулихон жуда ҳафа бўлди ва дин пешвоси Хўжа Хошимий рухий мададига суянишни афзал қўрди. Валимухаммадхон билан Имомкулихон ўртасида бўлиб ўтган жангларда Валимухаммадхон мағлуб бўлиб, асирга тушди. Уни Имомкулихон олдига олиб келишди ва Имомкулихоннинг буйруғи билан қалласи танасидан жудо қилинди. Имомкулихоннинг 38 йиллик хукмронлигининг ибтидоси ўз амакиси Валимухаммадхонни қатл этиш билан бошланди. Бу воқеа 1611 йилда содир бўлди.

Имомкулихон ўз сиёсатини ўрта асрлар учун анъанавий бўлган ўзга ҳудудларни босиб олиб, мамлакат чегараларини кенгайтиришдан бошлади. 1613 йилдаги Тошкент воқеалари бунга мисолдир. Тошкент воқеалари Имомкулихон сиёсатидаги хунрезлик ва истибдоднинг энг юқори поғонаси бўлди. Шимолда яшовчи козоклар, қалмиқлар шу йили Мовароуннахр ҳудудларига, жумладан, Тошкентга ҳужум қилишди. Имомкулихон козоклар ва қалмиқларга қарши от суриб, уларни Мовароуннахрдан қувиб чиқаришга муваффақ бўлди.

Зафар кучган Имомкулихон ўз ўгли Искандархонни Тошкентга ҳоким этиб тайинлайди. Искандархоннинг Тошкент аҳолисига ўтказган зулму зўравонликлари, солиқлар миқдорини ошириши ялпи норозиликни келтириб чиқарди ва Искандархон ўлдирилди. Бу машъум хабар Имомкулихонга бориб етгач, у Балхга, ўз укаси Надрмухаммадхонга мактуб ёзиб, уни бу воқеадан огоҳ этди. Сўнгра катта кўшин ҳамроҳлигида Тошкентга йўл олди. Надрмухаммадхон ҳам акасига ёрдам бериш учун Тошкентга юзланди. Ака-укалар кўшини бирлашиб бир ой мобайнида Тошкентни камал қилиб турди. Шаҳар дарвозаларидан бири ёндириб юборилди ва Имомкулихон лашкарлари Тошкентга кириб киргин бошлашди. Ёшу қари барабар тигдан ўтказилди. Киргин шу даражага бориб етдики, мазлумлар фарёдига дош бера олмаган Имомкулихон лашкарбошилари қон тўкиш мислсиз тус олганлигини тан олиб Имомкулихонга киргинни тўхтатишни маслаҳат беришди. Имомкулихон бунга жавобан шундай деди: «Ўғлимнинг хуни учун Тошкент аҳолисининг қони отимнинг узангисига етмагунча киргинни тўхтатмайман, деб қасам ичганман». Лашкарбошилар қонни бу йўлдан қайтаришнинг бошқа қорасини топишди. Улар факих (қонуншунос)ларга мурожаат қилишди. Факихлар эса, Имомкулихонни отда суви узангига етадиган ҳовузга кириши ва ҳовуз сувида қатл этилган одамлар қони аралаштирилиши тўғрисида қатъий қарар чиқаришди. Имомкулихон шундай қилгач, қазаби қасайди ва киргинни тўхтатди.

Мамлакат ҳудудларини қенгайтириб, бошқарув тизимини қўлга олган Имомкулихон ички аҳволни яхшилашга эътибор қаратди. Баъзан у кечқурунлари қийимини ўзгартириб шаҳар айланишга чиқарди ва шу йўл билан хақиқий аҳволни аниқлашга, мавжуд қусурларни бартараф қилишга ҳаракат қиларди. Унинг табиатида илм аҳлига, дарвешларга мойиллик ҳам мавжуд эди. У олимлар, шоирлар, дарвишлар, ўз замонасининг улуглари суҳбатини яхши қўрган. Ўзи ҳам сўфиёна шеърлар машқ қилган. У айниқса, шайх Мавлоно Юсуф Қорабоғий суҳбатларини хуш қўрарди. Мавлоно Юсуф Қорабоғий Хуросондан Бухорога келиб, бу ерда Муллои Нав таҳаллуси билан машҳур бўлган Мирзожон Шерозийга мурид бўлади ва Имомкулихон даврида тарикатда қамолотга эришади. 1643 йилда вафот этиб Бухоро атрофидаги Сафидмўй қишлоғида дафн қилинади.

Шоирлардан Туробий ва Нахлийга Имомкулихоннинг ҳурмати қаланд эди. Шоир Нахлий Имомкулихонга бағишлаб мадҳия ёзади ва бунинг эъзизига унинг моддий мурувватларидан баҳраманд бўлади.

Имомкулихон қаролиятида Жўйбор ҳўжаларига муносабат алоҳида ўрин тутарди. У бу қонадон ижтимоий қалоҳиятини ҳисобга олган қолда қонадон вақиллари билан яхши алоқа ўрнатади. Ўз қинглиқини Жўйбор ҳўжалари вақили Хўжа Тожиддинга (1574-1646) қилоҳлаб бериб, қон қалтанати маққеини мустанқамлашга ҳаракат қилди. Ўз нақбатиди Хўжа Тожиддин илтимосларини ҳам ерда қолдирмасди. Баъзан оху ови билан машқул бўлган Имомкулихоннинг бир бор ови бароридан қелмади. Бундан дарғазаб бўлиб ўз лашкарларига ов қилинаётган ҳудуд атрофларида яшаётган ақолининг мол-мулкини талашга буюрди. Леқин Хўжа Тожиддин аралашуви билан ақоли мол-мулки қоратдан қаклаб қолинди. Айрим давлат лавозимларига одам тайинлашда Имомкулихон Хўжа Тожиддин маслаҳатларини олиб турган.

Жўйбор ҳўжаларининг бошқа бир вақили – Муҳаммад Юсуф Хўжа (1593-1651) билан Имомкулихон муносабатлари жуда яхши эди. Унга Имомкулихон томонидан қўплаб инъомлар қилинган. Леқин ҳўжазодаларнинг бошқа бир вақили Абдурахим Хўжа (1575-1628) билан Имомкулихон ўртасида ўзаро қелишув амалга ошмади. Улар ўртасида

юз берган ихтилоф окибатида Абдурахим Хўжа хажга кетишга мажбур бўлади, Мол-мулки эса Имомкулихон буйруги билан мусодара қилинади . Унинг ташаббуси билан Сумитанда бошланган мадраса қурилиши охирига етказилмай қолди ва гишталари турли мақсадларда ташиб кетилди .

Имомкулихон ўз ҳукмронлигининг охириги йилларида қўз оғриги касалига чалинди. Табиблар ҳам унинг бу дардига шифо топишолмади. Охир-окибат у ожиз бўлиб қолди. Бухоро тахтидан воз кечди ва укаси Надрмухаммадхонни Балхдан Бухорога таклиф қилиб, уни тахтга ўтказди. Ўзи эса Каъбатуллога хажга кетди. Умрининг қолган қисмини Мадинада ўтказди ва шу ерда вафот этди.

Тарихчи Муҳаммад Юсуф мунши Имомкулихон ҳукмронлик даврига қуйидагича баҳо берган эди: «Имомкулихон оёқлари давлат узангисида бўлган пайтда, унинг тасарруфидаги бирор жойда – на Балхда, на Бухорода исён ва тартибсизликлар бўлди!» . Шу тарихчи Имомкулихон даврини теурий Султон Хусайн даврига қиёс қилади.

Халим Тўраев, Бухоро Давлат университети доценти, тарих фанлари номзоди